Nederlands Jeugdinstituut

Samen opvoeden?!

Het belang van medeopvoeders voor ouderschap en opvoeden

Inhoudsopgave

Inleiding 3

1. Wat zijn medeopvoeders? 4

1.1. Vier categorieën 5

2. Waarom zijn medeopvoeders belangrijk? 6

2.1. Directe bijdrage aan het welbevinden en ontwikkeling jeugd 6

2.2 Indirecte bijdrage aan het welbevinden en ontwikkeling jeugd 7

3. Steun van medeopvoeders voor alle ouders 11

Referenties 13

> Colofon

© 2020 Nederlands Jeugdinstituut
Alle informatie uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden. Graag de bron vermelden.

Auteur Eva Kalis
Met medewerking van Esther van Beekhoven, Jolyn Berns, Paula Speetjens, Caroline Vink
Eindredactie Meike Kleemans
Fotografie Frank Muller
Vormgeving Punt Grafisch Ontwerp
Visuele samenvatting Buro Marmelade

Inleiding

'Soms is het gewoon fijn dat een andere ouder het alleen al begrijpt. Dat iemand zegt "He, wat vervelend." Dat helpt.'

Ouders zijn primair verantwoordelijk voor de zorg, begeleiding en opvoeding van hun kinderen (artikel 5, Kinderrechtenverdrag), maar in deze verantwoordelijkheid staan zij niet alleen. In een opvoed- en opgroeiomgeving waarin alle opvoeders elkaar steunen en samenwerken, streven we naar een samenleving waarbij alle kinderen en jongeren gezond, veilig en kansrijk opgroeien. Het Afrikaans gezegde *'It takes a village to raise a child'* sluit hier nauw bij aan. Die village of gemeenschap ziet er voor iedereen anders uit, maar heeft altijd als kern dat alle personen uit de omgeving van een gezin, zoals familie, vrienden, buren, kinderdagopvang, docenten en ouders van klasgenoten, betrokken zijn bij het opvoeden en opgroeien van kinderen en jongeren.

Deze opvoed- en opgroeiomgeving wordt vaak aangeduid als 'pedagogische civil society'. Andere termen zijn ook wel: pedagogische basis, pedagogische kracht in de wijk of pedagogisch leefklimaat. Binnen het gedachtegoed van de pedagogische civil society ligt de focus op het versterken van de samenleving, door in te zetten op de gezamenlijke verantwoordelijkheden van medeopvoeders in de opvoeding[1]. Wanneer individuen in de samenleving gezamenlijk een bijdrage leveren aan de verantwoordelijkheden die horen bij de opvoeding, is de kans groter dat kinderen en jongeren zich positief ontwikkelen. Daarnaast wordt het functioneren binnen het gezin versterkt en zullen eenvoudige (opvoed)vragen minder snel richting officiële hulpverlening gaan, omdat binnen het netwerk een antwoord gevonden kan worden[2]. Dit is van belang omdat ouders steeds vaker en sneller met hun (opvoed)vraag bij de jeugdzorg terecht komen of hulp vragen binnen de jeugdzorg[3].

Het is van belang om het primaire opgroei- en opvoedmilieu, de basis, te versterken en ervoor te zorgen dat ouders meer steun ervaren van medeopvoeders. Uit het recent verschenen UNICEF-rapport *Innocenti Report Card 16* (2020) blijkt dat de overheid in Nederland, in verhouding tot andere westerse landen, weinig investeert in het gezin, de pedagogische basis. Wanneer ouders zich meer gesteund voelen in het opvoeden, 'ontspant' het ouderschap, wordt het plezier en het vertrouwen in de opvoeding aanzienlijk vergroot en de individuele opvoedingslast minder[4]. Een gevolg van deze ontspanning is dat ouders meer 'goede ouder'-ervaringen opdoen, waardoor het vertrouwen in zichzelf als opvoeder wordt vergroot[5]. Ouderlijk zelfvertrouwen heeft een positieve invloed op de ontwikkeling van kinderen (sterke ouders, sterke kinderen). Steun van medeopvoeders is daarmee een essentieel onderdeel van een sterke pedagogische basis voor ieder gezin.

Dit rapport geeft de onderbouwing en uitwerking van steun bij ouderschap. Deze kennis is de basis die nodig is bij het inrichten van de pedagogische civil society. De betekenis van de term medeopvoeders wordt vanuit een theoretisch model uitgelegd. Hieruit volgt wie deze medeopvoeders kunnen zijn en op welke manieren ze betrokken zijn bij het ouderschap en opvoeden. Vervolgens wordt ingegaan op de essentiële waarde van medeopvoeders en de vier vormen steun die zij kunnen bieden. Het rapport sluit af met de contactladder waarbinnen alle activiteiten rondom steun bij ouderschap worden gecategoriseerd.

1 De Winter, 2008; Kesselring, 2016
2 De Winter, 2015; Van Yperen, Van de Maat & Prakken, 2019
3 Hermanns, 2009; De Winter, 2015; Snijder, 2015
4 Hermanns, 2009; Stearns, 2003; De Winter, 2015
5 Van der Pas, 2003

1. Wat zijn medeopvoeders?

Opa, oma, de buurvrouw, de docent, de sportleraar, de YouTube-influencer, de muziekjuf, de fietsenmaker: iedereen in de omgeving van het gezin kan een medeopvoeder zijn.

Medeopvoeders kunnen zowel vanuit een informele als formele rol betrokken zijn bij het opgroeien en opvoeden van kinderen[6]. De term 'medeopvoeders' verwijst naar: "Volwassenen uit het netwerk van het gezin, die het kind en de ouders helpen bij het opgroeien en opvoeden"[7]. In de literatuur worden, naast de term 'medeopvoeder', ook andere termen gebruikt zoals: belangrijke volwassenen[8], natuurlijke mentoren[9], *VIPs* (*very important persons*)[10] of *NPAs* (*nonparental adults*)[11].

Deze beschrijvingen van de term medevoeders gaan allemaal over de ondersteunende en betrokken functie die zij kunnen hebben[12], in de zowel nabije omgeving van het gezin, als meer op afstand[13]. Voor dit rapport wordt de term 'medeopvoeders' gebruikt. Er wordt onderscheid gemaakt in drie/vier categorieën van medeopvoeders (zie Figuur 1), een model van Kesselring (2016). In het model is onderscheid gemaakt gebaseerd op niveau van nabijheid (verticale as) en het niveau van professionaliteit (horizontale as). De invulling van het medeopvoeders-model is een dynamisch model, het kan over tijd veranderen en blijft zich ontwikkelen.

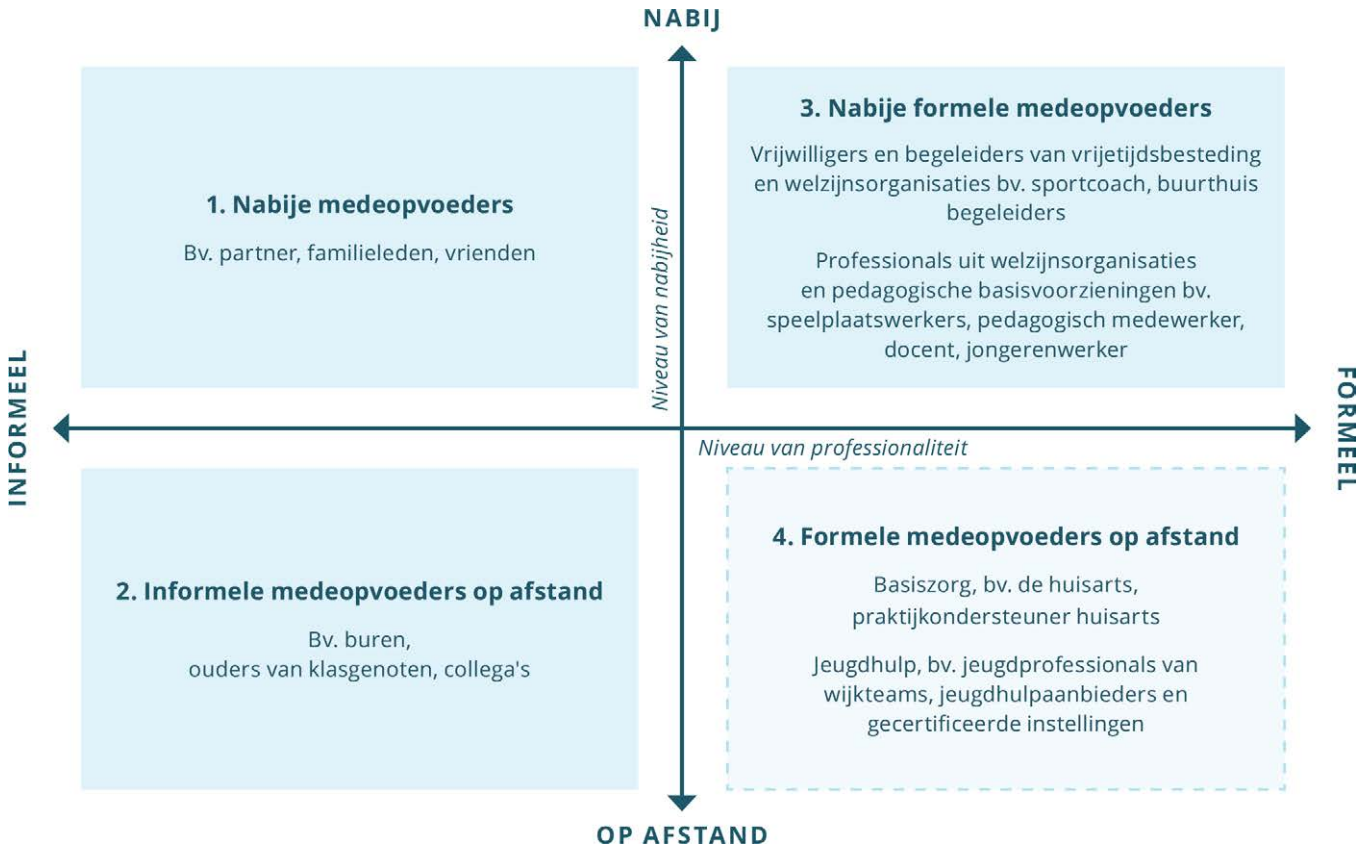

Figuur 1. Schematisch diagram van de informele en formele medeopvoeders (Kesselring, 2016)

6 Ince, Van Yperen, & Valkenstijn, 2018
7 Kesselring, De Winter, Van Yperen & Lecluijze, 2016, pp. 19
8 Galbo, 1984
9 Rhodes, Ebert, & Fischer, 1992
10 Greenberger, Chen, & Beam, 1998
11 Kesselring, 2016
12 Sterrett, Jones, Mckee, & Kincaid, 2011
13 Chen, Greenberger, Farruggia, Busg, & Dong, 2003; Scales & Gibbons, 1996

1.1. Vier categorieën

De eerste en de tweede categorie bestaan uit de *informele medeopvoeders*. De **eerste categorie** zijn medeopvoeders die dichtbij het gezin staan, zoals bijvoorbeeld de partner, familieleden en vrienden[14]. De **tweede categorie** zijn informele medeopvoeders die minder direct betrokken zijn bij het gezin, zoals bijvoorbeeld buren, ouders van klasgenoten en/of collega's. Daarnaast kunnen andere gezinnen als informele medeopvoeders fungeren. Zij bieden ouders bijvoorbeeld vrijwillig een steuntje in de rug om zo de verantwoordelijkheid en zorgen voor een kind te delen met een ander gezin. Ook het geloof speelt in sommige gezinnen een belangrijke rol en kan een vindplaats zijn voor steun. Het geloof is echter niet statisch onder te verdelen in het model. In het ene gezin is het geloof meer op afstand aanwezig en in het andere gezin meer nabij.

De derde en de vierde categorie zijn de *formele medeopvoeders*. Kesselring (2016) beschrijft dat formele medeopvoeders een dubbele rol hebben: zij kunnen zelf medeopvoeder zijn voor kinderen en hun ouders, maar ook mogelijkheden creëren voor ontmoeting en steun tussen ouders onderling[15]. De **derde categorie** zijn professionals die je als ouders op een vanzelfsprekende manier tegenkomt. Dit zijn medeopvoeders die door hun professionele functie dichtbij het gezin staan. Bijvoorbeeld vrijwilligers/begeleiders van vrijetijdsbesteding (zoals de sporttrainer of buurthuisbegeleider) en professionals uit de pedagogische basisvoorzieningen (zoals de verloskundige, de kraamhulp, peuterspeelzaalwerk, kinderopvang, onderwijs, jeugdgezondheidszorg en jongerenwerk) die vanuit hun functie zelf de rol van medeopvoeder kunnen vervullen en daarnaast mogelijkheden kunnen creëren voor onderlinge ontmoeting en uitwisseling tussen ouders[16].

In de **vierde categorie**, de jeugdprofessionals, zit een belangrijk verschil met de professionals uit de derde categorie. De vierde categorie zijn jeugdprofessionals werkzaam in de (toeleiding naar) jeugdhulp en jeugdbescherming, bijvoorbeeld jeugdzorg-werkers werkzaam bij het wijkteam, organisaties voor jeugd- en opvoedhulp, jeugdbescherming, jeugdreclassering, Veilig Thuis en de Raad voor de Kinderbescherming. Contact met jeugdprofessionals in de vierde categorie kan soms nodig zijn, bijvoorbeeld wanneer er problemen zijn in het gezin. Jeugdprofessionals kunnen daarnaast ook een belangrijk bron van steun voor het gezin zijn, maar ze zijn niet vanzelfsprekend aanwezig in de omgeving van het gezin.

[14] Kesselring, 2019
[15] Kesselring, 2016
[16] Kesselring, De Winter, Van Yperen & Lecluijze, 2016

2. Waarom zijn medeopvoeders belangrijk?

2.1. Directe bijdrage aan het welbevinden en ontwikkeling jeugd

Medeopvoeders kunnen **direct bijdragen** (zie groene pijl in Figuur 2) aan het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen (en ouders) door aanwezig en beschikbaar te zijn in hun leven[17]. Kesselring (2019) geeft aan dat medeopvoeders bijvoorbeeld als voorbeeldfunctie of positief rolmodel kunnen fungeren in het leven van kinderen. Uit het onderzoek van Ince, Van Yperen & Valkestijn (2018) blijkt dat de betrokkenheid en steun van medeopvoeders een van de belangrijkste factoren is voor de positieve ontwikkeling van kinderen[18]. Kinderen die kunnen terugvallen op andere volwassenen dan alleen de eigen ouders, zijn veerkrachtiger en hebben meer kans zich te ontwikkelen tot gezonde volwassenen[19].

Volgens het transactioneel ecologisch model[20] is de omgeving waarin kinderen opgroeien van invloed op hun ontwikkeling en gedrag. Voor kinderen is het van belang om vooral op te groeien in een omgeving die rijk is aan sociale relaties, omdat ze onder andere leren van voorbeeldgedrag van anderen[21]. Andere onderzoeken laten zien dat de betrokkenheid en steun van medeopvoeders bijdraagt aan meer empathisch gedrag[22], meer zelfvertrouwen[23], betere schoolprestaties[24] en minder antisociaal gedrag zoals delinquentie en middelengebruik[25].

Figuur 2. Schematische weergave belang medeopvoeders

17 Benson et, al, 1998; Werner, 1993
18 Ince, Van Yperen & Valkestijn, 2018
19 Ince, Van Yperen & Valkestijn, 2018; Werner, 1993
20 Bronfenbrenner, 1997; Sameroff, 1975
21 De Vos e.a., 2009
22 Hrdy, 2006
23 Lerner, Almerigi, Theokas & Lerner, 2005
24 Putnam, 2000
25 Resnick et al., 1997; Scales et al., 2001

2.2 Indirecte bijdrage aan het welbevinden en ontwikkeling jeugd

De bijdrage van medeopvoeders op het welbevinden en de ontwikkeling van jeugdigen gaat ook **indirect** (zie blauwe pijl Figuur 2) via de mate waarin ouders zich gesteund voelen[26]. Ouders waarderen de steun en betrokkenheid van medeopvoeders en uit de studie van Kesselring (2017) blijkt dat ouders vooral behoefte hebben aan het wederzijds uitwisselen van tips en ervaringen. De aanwezigheid van medeopvoeders draagt bij aan de mate waarin ouders zich gesteund voelen binnen het opvoeden en opgroeien van hun kinderen. De mate waarin ouders zich gesteund voelen, draagt vervolgens bij aan het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen, doordat ouders bijvoorbeeld meer aan kunnen[27]. Wanneer het goed gaat met de ouder, is dat van invloed op hun manier van opvoeden en daarmee ook op het welzijn van het kind[28]. Deze opvoedsteun blijkt geen eenrichtingsverkeer – ouders ontvangen steun en geven zelf als medeopvoeder weer steun aan andere ouders (principe 'halen en brengen') – en kent vier vormen:[29] emotionele steun, instrumentele/praktische steun, informationele steun en normatieve steun.

2.2.1 Emotionele steun

Emotionele steun is het delen van ervaringen en het bieden van een luisterend oor. Dit zorgt voor onderlinge (h)erkenning, wat ouders helpt opvoedvragen te relativeren en hen sterkt in hun vertrouwen om met die vragen om te gaan[30]. Dit draagt bij aan het relativeren van opvoedvragen[31]. Daarnaast hebben ouders die zich emotioneel gesteund voelen een grotere mate van zelfvertrouwen, gevoel van eigen effectiviteit in het ouderschap, een positievere relatie met hun kind(eren) en een ontspannenere houding in de opvoeding[32]. Uit de voorbeelden van ouders hieronder komt ook het belang van het delen van verantwoordelijkheden met medeopvoeders uit verschillende categorieën naar voren. Ouders laten zien hoe fijn zij het vinden de verantwoordelijkheden die zij hebben als ouder, te delen met bijvoorbeeld grootouders, kinderopvang en school. Dit geeft ouders het gevoel dat hun kind ook door anderen gezien wordt, waardoor ouders ervaren dat ze er niet alleen voor staan.

Figuur 3. Quotes ouders over emotionele steun van medeopvoeders

[26] Kesselring, 2019
[27] Bartelink & VerHeijden, 2015
[28] Kluwer, 2010
[29] Kesselring, De Winter, Horjus, Van der Schoot & Van Yperen, 2012; Kesselring, 2016, 2019
[30] Barrera, 2000
[31] Van Egten et al., 2008
[32] Baartman, 2009; Bartelink & Verheijden, 2015

2.2.2 Instrumentele/praktische steun

Deze vorm van steun gaat vooral over praktische hulp bij het verzorgen en opvoeden van kinderen, zodat ouders het niet allemaal alleen hoeven te doen. Denk hierbij zowel aan structurele steun zoals de kinderen die naar school gaan, en incidentele praktische steun zoals wanneer er een keer wordt opgepast. Deze praktische steun kan ervoor zorgen dat ouders hun batterij weer kunnen opladen, wat bij ouders zorgt voor een verlaagde ouderlijke stress[33] en het gevoel om te kunnen gaan met de situatie[34].

Figuur 4. Quotes ouders over praktische steun van medeopvoeders

[33] Gleeson, Hsieh & Cryer-Coupet, 2016
[34] Sheppard, 2008

2.2.3 Informationele steun

Deze vorm van steun is gericht op het uitwisselen van advies, tips, informatie en feedback[35], en kan ouders helpen inzicht te krijgen[36]. Wel vinden ouders alleen het krijgen van bepaalde informatieve steun prettig. Zo moet het advies en de informatie nieuwe perspectieven bieden op het probleem waar de ouder tegenaan loopt, zodat er alternatieve manieren aangeboden worden om om te gaan met de omstandigheden die de ouder lastig vindt[37]. Ook zeggen ouders bij vragen of zorgen, informatie te zoeken op internet. Digitale media is een toegankelijk, snel en laagdrempelig middel voor ouders om antwoorden op vragen te krijgen.

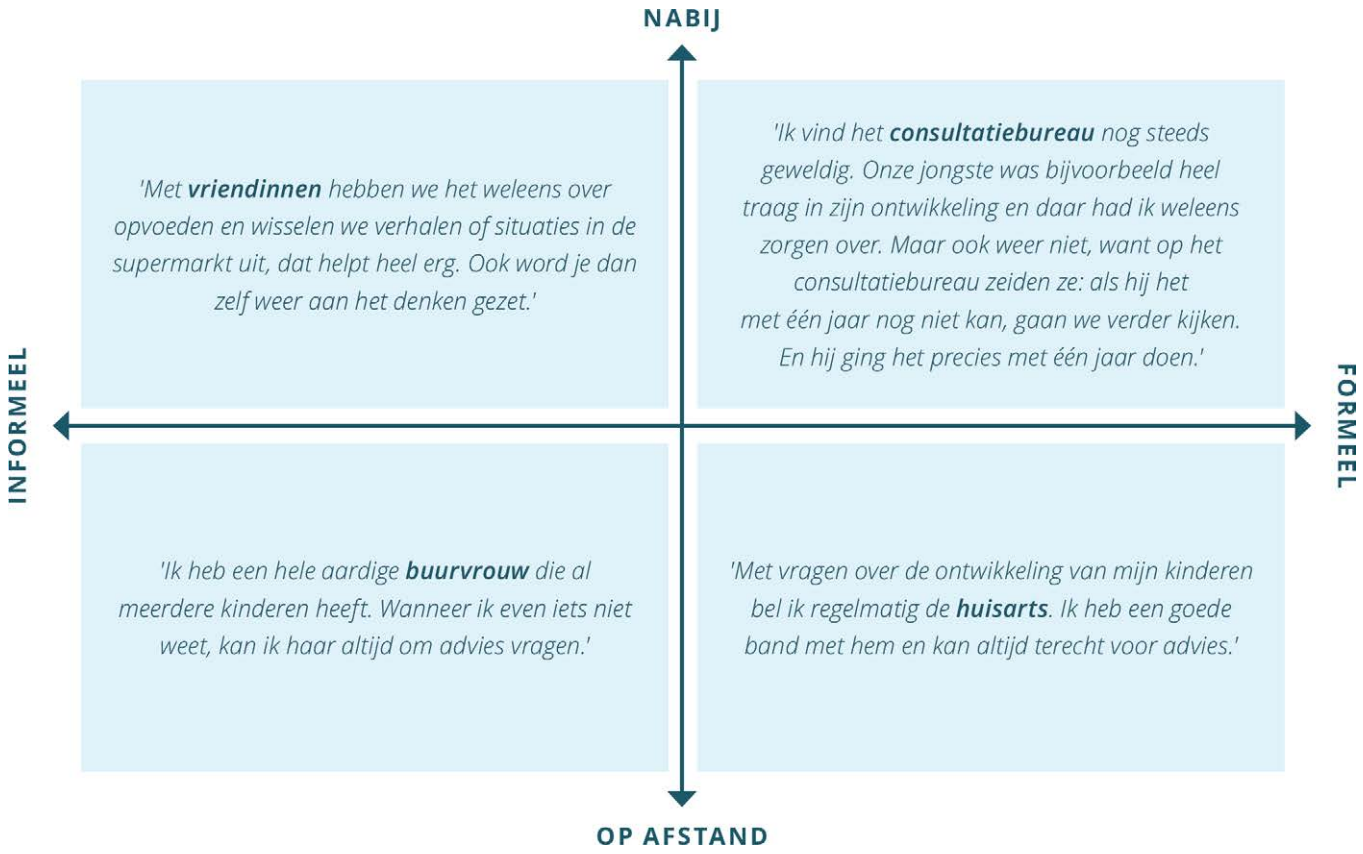

Figuur 5. Quotes ouders over informationele steun van medeopvoeders

[35] Barrera, 2000; Kesselring, 2016
[36] Hermanns, 2004
[37] Sheppard, 2008

2.2.4 Normatieve steun

Normatieve steun gaat over normen, waarden, voorbeelden en gedragsadviezen. Bijvoorbeeld de voorbeeldfunctie die medeopvoeders bij het opvoeden kunnen hebben. Zij kunnen een rolmodel zijn voor bepaalde opvoedgewoonten en gedrags-codes[38]. Dit kan ouders onder meer helpen om in bepaalde situaties keuzes te maken, zonder dat ze zich daar onzeker over voelen. Tevens ondersteunt het ouders ook om zich 'passend' te gedragen en het gedrag van anderen op waarde te schatten[39].

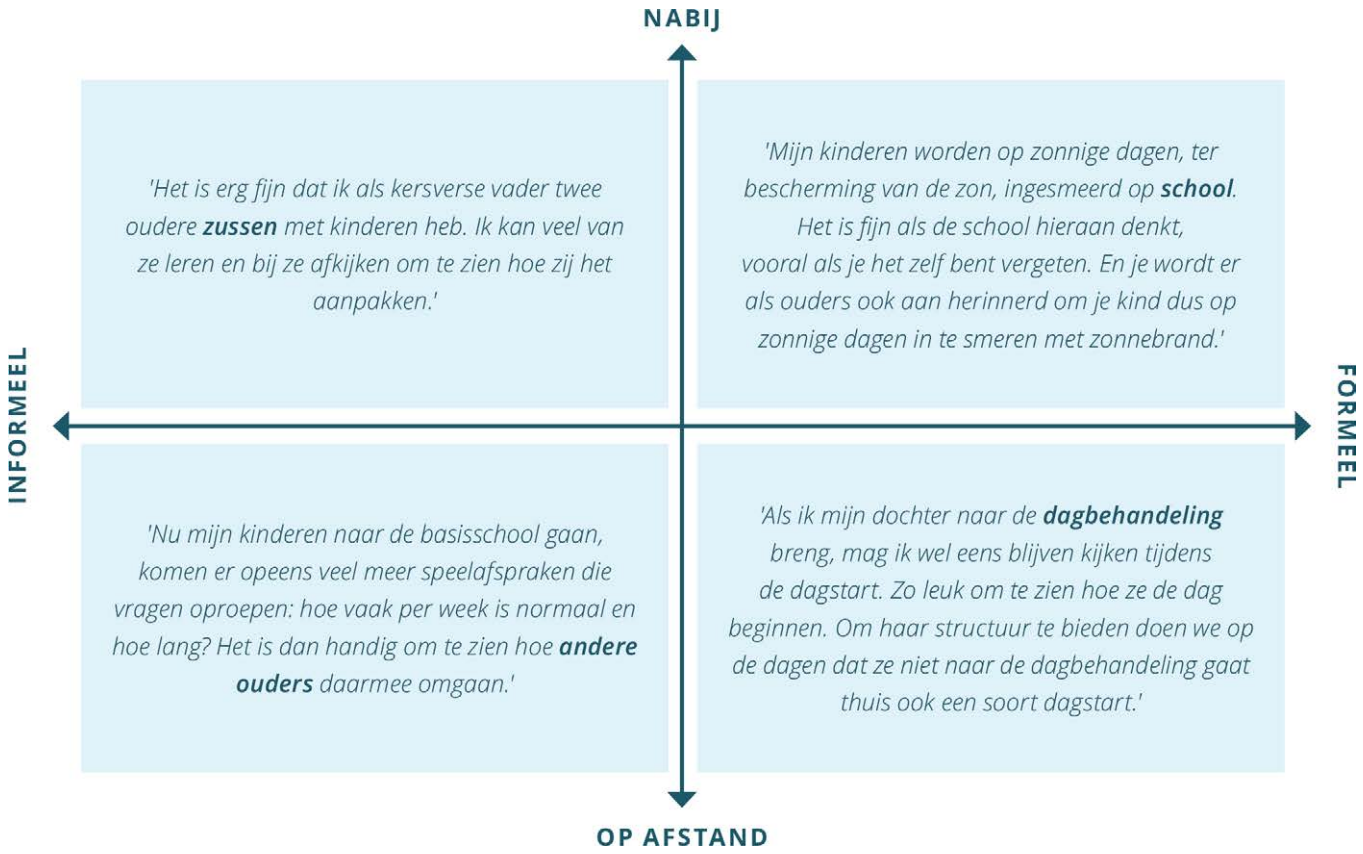

Figuur 6. Quotes ouders over normatieve steun van medeopvoeders

[38] Doorten & Bucx, 2011; Kesselring, 2012

[39] Hendrix, 2018

3. Steun van medeopvoeders voor alle ouders

Het doel van dit rapport is inzicht geven in de essentiële waarde van medeopvoeders bij ouderschap en opvoeden. Er zijn vier categorieën medeopvoeders die een directe bijdrage leveren aan het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen. De bijdrage gaat ook indirect via vier vormen steun die de medeopvoeders ouders bieden: emotionele, praktische, informationele en normatieve steun. Steun van medeopvoeders is een onmisbaar onderdeel van de sterke pedagogische basis voor ieder gezin.

Voor het versterken van de pedagogische basis voor ieder gezin, is het van belang om de verschillende vormen van steun van medeopvoeders een vanzelfsprekend en toegankelijk onderdeel van het primaire opgroei- en opvoedmilieu te maken. Op die manier voelen ouders zich gesteund bij de verantwoordelijkheden die zij hebben als opvoeder en staan zij er niet alleen voor. Maar deze steun van medeopvoeders is niet voor alle gezinnen even vanzelfsprekend of beschikbaar. Het ene gezin heeft een groot ondersteunend netwerk, terwijl het andere gezin dit niet heeft. Iedere opvoedsituatie en ieders behoefte aan steun is immers uniek. Uit het rapport *Innoccenti Report Card* van UNICEF (2020) blijkt dat er, in vergelijking met andere westerse landen, in Nederland minder wordt ingezet op de ondersteuning van het gezin. Het gat tussen de koppositie van onze kinderen op het gebied van welbevinden en het aanvoeren van de onderste helft van de lijst is opvallend, gezien het essentiële belang van de pedagogische civil society bij opvoeden en opgroeien.

Gemeenten, professionals en vrijwilligers/begeleiders leveren een belangrijke bijdrage bij het toegankelijk maken van de vier vormen van steun van medeopvoeders voor alle ouders. Om deze vormen van steun invulling te geven is het van belang:

1. Aandacht te hebben voor rolidentificatie en netwerkidentificatie: wie zijn de medeopvoeders in de omgeving van het gezin en wat is steunend voor het netwerk?
2. Medeopvoeders bewust te maken van de rol die zij kunnen hebben.
3. Medeopvoeders en ouders actief die rol te geven en ze te verleiden en stimuleren om zich voor elkaar in te zetten.
4. Activiteiten en/of initiatieven te faciliteren, initiëren en organiseren.

Bij het toegankelijk maken van steun voor alle ouders is het van belang om medeopvoeders in hun kracht te zetten door medeopvoeders in hun taak te steunen. De basis van de ondersteuning van medeopvoeders is dezelfde als die van voor ouders en wordt onderverdeeld in vier vormen: emotioneel, praktisch, informationeel en normatief.

Een medeopvoeder informationeel steunen, kan door bijvoorbeeld een basis aan betrouwbare informatie te bieden. Een medeopvoeder emotioneel en normatief steunen, kan door in breed gedragen beleid aan te sluiten bij de voorbeeldfunctie die medeopvoeders bij het opvoeden kunnen hebben. Denk aan de Rookvrije Generatie, waarin actief wordt uitgedragen dat rookvrij opgroeien vanzelfsprekend moet zijn. En ook praktisch, door middel van het alloceren van middelen en faciliteiten.

In Nederland zijn hier al veel verschillende voorbeelden van. Zo zijn er tal van initiatieven waarbij medeopvoeders en ouders elkaar ontmoeten en in gesprek gaan met elkaar, al dan niet gesteund vanuit organisaties zoals gemeenten, CJG's, onderwijs, welzijnsorganisaties en JGZ. Door Kesselring (2013) is een model gepresenteerd, de 'contactladder' (zie Figuur 7), waarbij initiatieven en activiteiten ingeschaald kunnen worden wat betreft intensiteit van het contact tussen medeopvoeders. De mate van contact wordt weergegeven aan de hand van vier treden: *ontmoeten, dialoog, buurtklimaat en netwerkvorming*[41]. Op basis van een wijkprofiel binnen een gemeente kan bijvoorbeeld worden gekeken wat ervoor nodig is om te zorgen dat alle ouders toegang hebben tot steun van hun medeopvoeders. Dit kan van incidenteel een bankje plaatsen bij een speeltuin om ontmoeting te faciliteren, tot structureel wekelijkse bijeenkomsten organiseren tussen ouders en medeopvoeders.

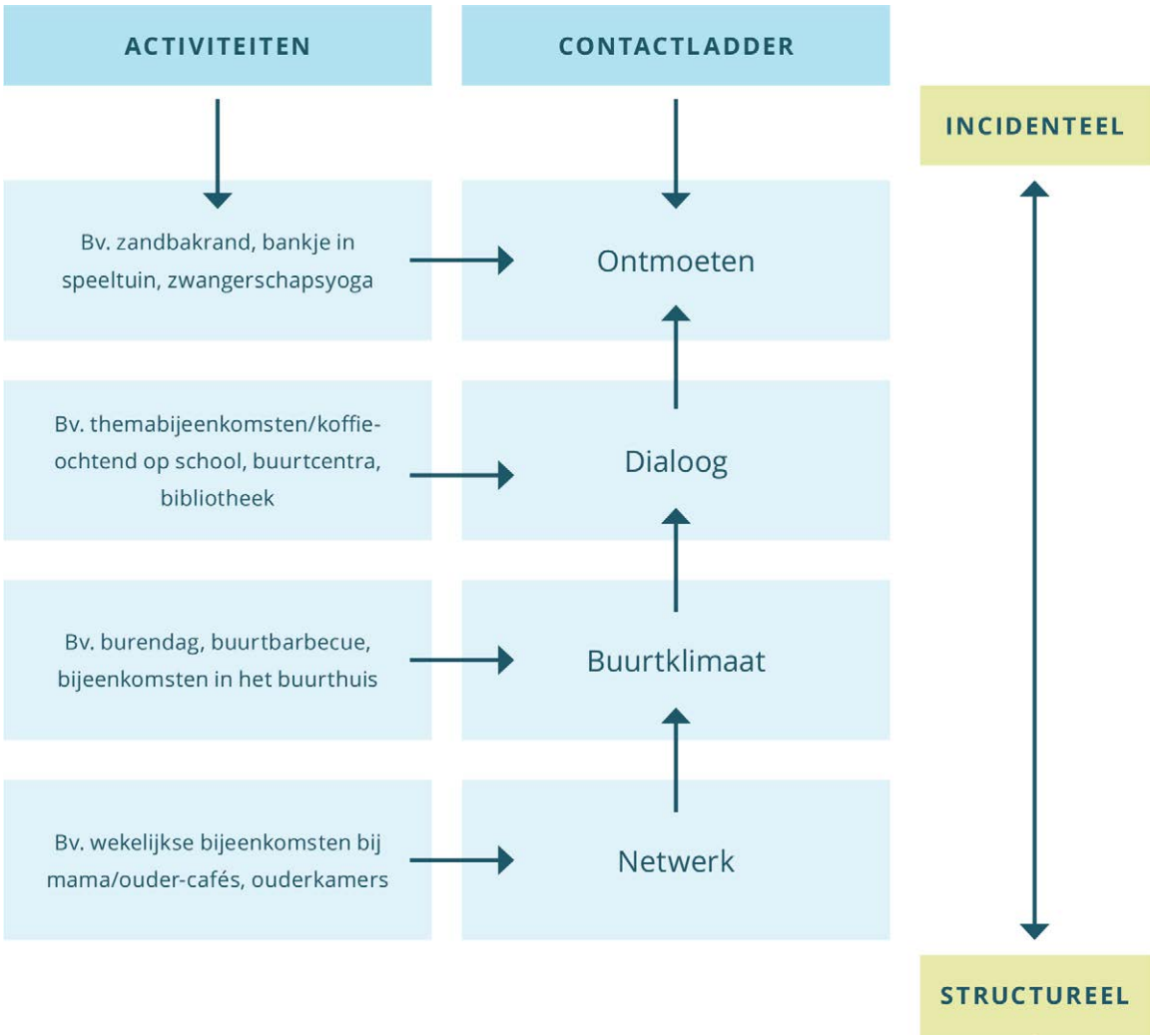

Figuur 7. Schematische weergave contactladder medeopvoeders (Kesselring, De Winter, Horjus & van Yperen, 2013)

De vanzelfsprekende steun voor ouders en opvoeders komt van iedereen én door iedereen. Het is de voetbalcoach die jouw zoon extra aandacht geeft wanneer deze tegendraads bij de training verschijnt. Het is de knipoog van een oudere dame in de rij van de supermarkt als je kleuter blijft zeuren om een ijsje. Het is de betrokken leraar die op het schoolplein vraagt hoe het met je gaat. Het is het gesprek tussen ouders op de rand van de zandbak, langs het sportveld, na een religieuze meeting, of in een besloten onlinegroep. Het zijn de doorgegeven kleren en bijkomende adviezen tijdens een bijeenkomst met andere ouders. Het zijn de mogelijkheden tot reflectie, bezinning en het kwetsbaar durven opstellen.

Daar waar opvoeding is, daar zijn mogelijkheden tot steun van medeopvoeders zoals jij en ik.

Referenties

Baartman, H. (2009). *Grootbrengen en mishandelen van kinderen; wiens zorg? In: Investeren rondom kinderen.* Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en Raad voor de Volksgezondheid en Zorg.

Barrera Jr., M. (2000). Social support research in community psychology. In J. Rappaport & E. Seidman (red), *Handbook of Community Psychology* (pp. 215-245). New York: Kluwer Academic/Plenum.

Bartelink, C. & Verheijden, E. (2015). *Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Benson, P. L., Leffert, N., Scales, P. C., & Blyth, D. A. (1998). Beyond the 'village' rhetoric: Creating healthy communities for children and adolescents. *Applied Developmental Science*, 2, 138- 159.

Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513-531.

Chen, C., Greenberger, E., Farruggia, S., Bush, K., & Dong, Q. (2003). Beyond parents and peers: The role of important non-parental adults (VIPs) in adolescent development in China and The United States. *Psychology in the Schools*, 40(1), 35-50.

De Winter, M. (2015). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding.* Amsterdam: Uitgeverij SWP.

De Winter, M. (2008). Het moderne van kindermishandeling. In W. Koops, B. Levering & M. De Winter (Eds.), *Opvoeding als spiegel van de beschaving* (pp. 150-165). Amsterdam: SWP.

Doorten, I. en F. Bucx. (2011). Steun voor ouders bij de opvoeding: De rol van sociale netwerken, instanties en de buurt. In: F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland* (p. 180-196). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Galbo, J. J. (1984). Adolescents' perceptions of significant adults: A review of the literature. *Adolescence,* 19(76), 951-970.

Gleeson, J. P., Hsieh, C. M., & Cryer-Coupet, Q. (2016). Social support, family competence, and informal kinship caregiver parenting stress: The mediating and moderating effects of family resources. *Children and Youth Services Review, 67,* 32-42.

Greenberger, E., Chen, C., & Beam. M. R. (1998). The role of "Very Important" Nonparental Adults in adolescent development. *Journal of Youth and Adolescence*, 27(3), 321-343.

Hendrix, H. (2018). *Praktijkboek Sociologie.* Boom uitgevers Amsterdam

Hermanns, J. M. A., Verheij, F., Reuling, M. A. W. L., Van Nijnatten, C. H. C. J. (2004). *Handboek jeugdzorg.* Bohn Stafleu van Loghum.

Hermanns, J. (2009). *Het opvoeden verleerd* (Vol. 338). Amsterdam University Press.

Hrdy, S.B. (2006). *Evolutionary context of human development. The cooperative breeding model.* In S.C. Carter, L. Ahnert, K.E. Grossmann, S.B. Hrdy, M.E. Lamb, S.W. Porges & N.

Ince, Van Yperen & Valkestijn (2018). *Top 10 beschermende factoren.* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Kesselring, M., De Winter, M., Horjus, B. & Van Yperen, T. (2013). Allemaal opvoeders in de pedagogische civil society. Naar een theoretisch raamwerk van een ander paradigma voor opgroeien en opvoeden. *Pedagogiek, 33*(1), 5-20.

Kesselring, M. (2016). *Partners in Parenting. A study on shared childrearing responsibilities between parents and nonparental adults.* Doctoral thesis. Enschede: Ipskamp.

Kesselring, M. (2017). Opvoeden: Een privé- én publieke zaak. Focusgroepstudie naar de perspectieven van ouders op de betrokkenheid van medeopvoeders. *Pedagogiek, 37,* 89-102.

Kesselring, M. (2019). De kracht van verbinding. Een sterke basis als fundamenteel ingrediënt in de zorg voor de jeugd. *Ouderschapskennis, 22,* 15-21.

Kesselring, M., De Winter, M., Van Yperen, T., & Lecluijze, S. (2016). Partners in parenting: An overview of the literature on parents' and nonparental adults' perspectives on shared responsibilities in childrearing. *Issues in Social Science, 4,* 69-97.

Kesselring, M., De Winter, M., Horjus, B., Van der Schoot, R. & Van Yperen, T. (2012). Do parents think it takes a village? Parents' attitudes towards non parental adults' involvement in the upbringing and nurture of children. *Journal of Community Psychology, 40,* 921-937.

Kluwer, E. (2010). From partnership to parenthood: A review of martial change across the transition to parenthood. Journal of *Family Theory and Review, 2,* 105–125.

Lerner, R.M., Almerigi, J.B., Theokas, C., & Lerner, J.V. (2005). Positive youth development: A view of the issues. *Journal of Early Adolescence, 25,* 10–16.

Pas, A. van der (2003). *A serious case of neglect: the parental perspective of child rearing. Outline for a psychological theory of parenting.* Delft: Eburon.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community.* New York: Simon & Schuster.

Resnick, M.D., Bearman, P.S., Blum, R.W., Bauman, K.E., Harris, K.M., Jones, J. ... Udry, J.R. (1997). Protecting adolescents from harm: Findings from the national longitudinal study on adolescent health. *Journal of the American Medical Association,* 278, 823-832.

Rhodes, J. E., Ebert, L., & Fischer, K. (1992). Natural mentors: An overlooked resource in the social networks of young African American mothers. *American Journal of Community Psychology, 20*(4), 445-461.

Sameroff, A. J., & Chandler, M. J. (1975). Reproductive risk and the continuum of caretaking casualty. *Review of child development research, 4,* 187-244.

Scales, P.C., Benson, P.L., Roehlkepartain, E.C., Hintz, N.R., Sullivan, T.K., & Mannes. M. (2001). The role of neighborhood and community in building developmental assets for children and youth: A national study of social norms among American adults. *Journal of Community Psychology, 29,* 703-727.

Scales, P. C., & Gibbons, J. L. (1996). Extended family members and unrelated adults in the lives of young adolescents: A Research Agenda. *Journal of Early Adolescence, 16,* 365-390.

Sheppard, M. (2008). Social support use as a parental coping strategy: Its impact on outcome of child and parenting problems-A six-month follow-up. *The British Journal of Social Work, 39*(8), 1427–1446.

Stearns, P. N. (2003). *Anxious parents: A history of modern childrearing in America.* New York: New York University Press.

Sterrett, E. M., Jones, D. J., McKee, L. G., & Kincaid, C. (2011). Supportive non-parental adults and adolescent psychosocial functioning: Using social support as a theoretical framework. *American Journal of Community Psychology, 48*(3-4), 284-295.

UNICEF. (2020). *Worlds of Influence – Understanding What Shapes Child Well-being in Rich Countries.* Unicef.

Werner, E.E. (1993). Risk, resilience, and recovery: Perspectives from the Kauai longitudinal study. *Development and Psychopathology, 5,* 503-515.

Van Egten, C., Zeijl, E., De Hoog, S., Nankoe, C., & Petronia, E. (2008). *Gezinnen van de toekomst. Opvoeding en opvoedingsondersteuning.* Den Haag: E-Quality/SCP.

Van Yperen, T., Van de Maat, A., & Prakken, J. (2019). *Het groeiend jeugdzorggebruik. Duiding en aanpak.* Nederlands Jeugdinstituut.

Vos, H. de, Glebbeek, A. & Wielers, R. (2009). *Overheidsonmacht in de jeugdzorg: een pleidooi voor omwegbeleid. In Investeren rondom kinderen* (143-164). Den Haag: RMO/RVZ.

Nederlands Jeugdinstituut

Nederlands Jeugdinstituut
Postbus 19221
3501 DE Utrecht

T 030 230 6344
E info@nji.nl
www.nji.nl